

مجله علوم تربیتی و روانشناسی
دانشگاه سیستان و بلوچستان
سال دوم - شهریور ماه ۱۳۸۴

بررسی جامعه‌شناختی نقش عوامل اجتماعی، رضایت اجتماعی و عزت نفس بر موفقیت تحصیلی

دکتر محمدعلی زکی*

چکیده

موضوع این تحقیق بررسی آزمون تأثیر عوامل اجتماعی، رضایت اجتماعی و عزت نفس بر پیشرفت تحصیلی است. به این صورت که با بررسی مدل‌های نظری فرضی و تحقیقات انجام شده، سعی در ارائه مدل نظری مبتنی بر متغیرهای تعدیل‌کننده یعنی جنسیت، طبقه اجتماعی و نوع مدرسه و متغیرهای مستقل (عزت نفس و رضایت اجتماعی) دارد. ابزار تحقیق، پرسشنامه عزت نفس پُوپ و مقیاس رضایت اجتماعی محقق ساخته است که میزان روایی و پایایی آنها معنادار و قابل قبول است.

گروه نمونه این پژوهش را تعداد ۲۰۰ دانش‌آموز دختر و پسر پایه دوم دبیرستان‌های دولتی و غیرانتفاعی شهر شهرضا تشکیل می‌دهند. روشهای آماری پژوهش شامل آمارهای توصیفی، آماره آزمون t، تحلیل همبستگی، تحلیل

* - استادیار جامعه‌شناسی و عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

عاملی، تحلیل ممیزی، تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر می باشد. داده های تحقیق توسط برنامه کامپیوتری SPSS در محیط windows کدبندی و استخراج شد و با توجه به انواع تحلیل های یک متغیره، دومتغیره و چندمتغیره مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج پژوهش نشان می دهد که هرکدام از پنج متغیر مستقل (جنس، نوع مدرسه، طبقه اجتماعی، عزت نفس و رضایت اجتماعی) روابط معناداری با موفقیت تحصیلی دارند و بیشترین تغییرات موفقیت تحصیلی بامتغیرهای متغیرهای جنس و نوع مدرسه و رضایت اجتماعی قابل تبیین است. اگر چه عزت نفس رابطه معناداری با موفقیت تحصیلی داشته، و لیکن با کنترل رضایت اجتماعی، ازمیزان رابطه فوق بسیار کاسته شده است.

واژه های کلیدی: موفقیت تحصیلی، عزت نفس، رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی

مقدمه

صاحب نظران علوم رفتاری به تأثیر و الگوهای رفتاری - شخصیتی بر موفقیت تحصیلی توجه دارند و به متغیرهایی همچون ادراک، هوش، شخصیت، اضطراب، افسردگی، انگیزش، عزت نفس و... مرتبط با موفقیت تحصیلی تمایل دارند. صاحب نظران علوم تربیتی به تأثیرات محیط آموزشی و الگوهای تربیتی همچون شیوه ها و سبک مدیریت، رفتارهای معلمان، جو سازمانی، فرهنگ سازمانی، روشها و شیوه های تدریس و یادگیری و مطالعه و... مرتبط با موفقیت تحصیلی علاقه مند بوده اند. و صاحب نظران علوم اجتماعی به آزمون و بررسی تأثیرات الگوهای اجتماعی همچون جنس، محل سکونت، ساختار طبقاتی، تمایزات فرهنگی منطقه ای، ساختار آموزشی، نگرشهای فرهنگی و اجتماعی و... مرتبط با موفقیت تحصیلی می پردازند. با توجه به نکات مطرح شده، این تحقیق به بررسی موارد ذیل است:

آیا عوامل اجتماعی همچون جنسیت، رضایت اجتماعی، ساختار طبقاتی، نوع دبیرستان بر همبستگی میان متغیرهای عاطفی - شخصیتی همچون عزت نفس و موفقیت تحصیلی تأثیر می گذارند؟
آیا متغیرهای شخصیتی - عاطفی همچون عزت نفس در حضور عوامل اجتماعی باز در موفقیت تحصیلی تأثیر قابل توجهی خواهد داشت؟

در راستای طرح مسأله تحقیق از میان متغیرهای عاطفی - شخصیتی بر میزان عزت‌نفس^۱ و از میان عوامل اجتماعی بر میزان رضایت اجتماعی^۲ تأکید خواهد شد. یعنی علاوه بر متغیرهایی اجتماعی همچون جنسیت، طبقه اجتماعی و نوع دبیرستان در این تحقیق میزان رضایت اجتماعی یکی از مصداق‌های عوامل اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است.

عزت‌نفس یا ارزیابی مثبت از خود، ارزشی است که اطلاعات مربوط به خودپنداره، برای فرد دارد و از اعتقادات فرد در مورد تمام صفات و ویژگیهایی که در او هست، ناشی می‌شود. عزت‌نفس هر فرد براساس ترکیبی از اطلاعات عینی در مورد خودش و ارزشهای ذهنی که برای آن اطلاعات قائل است بنا نهاده می‌شود. ارتباط متقابلی بین عزت‌نفس و تصور فرد از توانایی خود، وجود دارد و اگر میزان عزت‌نفس کاهش یابد، احساس ضعف و ناتوانی در فرد به وجود می‌آید و برعکس با افزایش میزان عزت‌نفس، احساس توانمندی در فرد احیا می‌شود. عزت‌نفس، شاخصی از سلامت روانی است و در سایر فعالیتهای روزمره فرد بویژه در سازمان آموزشی موجب تأثیرات مثبتی همچون موفقیت تحصیلی می‌شود. عزت‌نفس طبق الگوی پُپ^۳ در پنج زمینه اجتماعی، تحصیلی، خانوادگی، جسمانی و عزت‌نفس کلی مورد بحث قرار می‌گیرد.

رضایت اجتماعی، میزان خشنودی و احساس مثبت فرد از زندگی اجتماعی است که موجب احساس پیوستگی و افزایش فعالیت‌های اجتماعی فرد و افزایش همبستگی اجتماعی خواهد شد. هر چه فرد از رضایت اجتماعی بیشتری برخوردار باشد، این احساس رضایت در سایر زمینه‌های زندگی فرد، تأثیرات خود را بخوبی نشان می‌دهد. رضایت اجتماعی در این تحقیق در سه زمینه مهم مطرح است:

الف) میزان خشنودی فرد از رابطه در درون خانواده نسبت به والدین، اعضا، خانواده.

ب) میزان خشنودی فرد از روابط متقابل او و محیط مدرسه و معلم و اولیای آموزشی.

ج) میزان خشنودی فرد نسبت به روابط متقابل میان او و دیگران و دوستان.

1- self- esteem.

2- social satisfaction

در تحقیق حاضر، عزت نفس به عنوان احساس و ارزیابی مثبت فرد از خودش (بعد روانشناختی) و رضایت اجتماعی به عنوان احساس و خوشنودی مثبت فرد از زندگی اجتماعی (بعد جامعه‌شناختی) مدنظر می باشد.

کرلینجر و پدهازور (۱۳۶۶) مدل نظری فرضی برای تبیین پیشرفت تحصیلی ارائه داده اند. در مدل مذکور برای آزمون تجربی عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی، ده متغیر پیشنهاد شده که متغیرهای دهگانه مستقل در سه سطح تقسیم‌بندی می شود: متغیرهای کنترل شامل هوش و طبقه اجتماعی؛ متغیرهای ذهنی شامل تصور از خود، نیاز به پیشرفت، سطح آرزوها و ارزشیابی انعکاسی؛ متغیرهای عینی شامل نژاد، زمینه خانوادگی، کیفیت مدرسه و ویژگی های معلم. منظور از متغیرهای ذهنی، ابعاد شناختی و ویژگیهای افراد، و منظور از متغیرهای عینی متغیرهایی است که اندازه‌گیری آنها بر شاخص های بالنسبه عینی است. کرلینجر و پدهازور پیشنهاد می کنند که مدل فرضی ارائه شده را با توجه به تحلیل رگرسیون چندگانه و تحلیل مسیر می توان مورد آزمون تجربی قرار داد.

هومن (۱۳۶۶) پنج مدل علی برای تحلیل موفقیت تحصیلی دانش آموزان را مورد ارزشیابی قرار می دهد. در هر مدل، رابطه بین پیشرفت تحصیلی و ترکیبی از هشت سازه مورد مطالعه قرار می گیرد که عبارت است از: محیط خانه، گروه همگنان، رسانه‌ها، توانایی، محیط اجتماعی، مدت زمان اجرای تکالیف درسی، انگیزش و استراتژیهای مربوط به تدریس (کمیت و کیفیت تدریس). بیابانگرد (۱۳۷۱) مطرح می کند که میان منبع کنترل درونی و عزت نفس زیاد و پیشرفت تحصیلی از نظر آماری رابطه معناداری وجود دارد. وی پیشنهاد می کند که در تحقیقات بعدی به متغیرهای جنسیت، طبقه اجتماعی، حمایت اجتماعی توجه شود و میزان رابطه عزت نفس و پیشرفت تحصیلی در حضور متغیرهای اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. تحقیق ارسطوی ایرانی (۱۳۷۲) بیانگر رابطه معنادار بین میزان خودپنداری و موفقیت تحصیلی می باشد. شکرکن و نیسی (۱۳۷۳) نیز معناداری ارتباط میان عزت نفس و عملکرد تحصیلی دانش آموزان را نشان داده اند. نویدی تازه کند (۱۳۷۳) مشخص نموده که میان خودپنداره تحصیلی و پیشرفت تحصیلی رابطه معنادار است. تحقیق عرفانی (۱۳۷۳) نشان می دهد که دانش آموزان موفق بطور کلی از عزت نفس بیشتری نسبت به دانش آموزان ناموفق

برخوردارند. یافته‌های تحقیق مهدویان (۱۳۷۳) مؤید این است که عزت‌نفس در مقایسه با مرکز کنترل ارتباط بیشتری با پیشرفت تحصیلی دارد. نتایج تحقیقات مدیری و افتخاری سعادی (۱۳۷۳) معرف آن است که بین عزت‌نفس و عملکرد تحصیلی و همچنین بین وضعیت اجتماعی - اقتصادی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بطور معناداری رابطه وجود دارد. در این تحقیق نتایج تحلیل رگرسیون رابطه وضعیت اجتماعی و اقتصادی و عزت‌نفس با عملکرد تحصیلی نیز مورد تأیید قرار گرفته است. غفاری و رمضانی (۱۳۷۳) با استفاده از روش همسانی درونی، میزان پایایی آزمون عزت‌نفس پُپ، ۰/۸۶ به دست آمد. آبتین (۱۳۷۴) دریافته است که رابطه معناداری بین عزت‌نفس (مبتنی بر ابراز عزت‌نفس پُپ) و معدل سال گذشته دانش‌آموزان وجود دارد. تحقیق نوغانی دخت بهمنی (۱۳۷۵) بیانگر این است که بین دانش‌آموزان مدارس دولتی و غیرانتفاعی از نظر پیشینه تحصیلی، عملکرد تحصیلی و پایگاه اجتماعی اقتصادی تفاوت معناداری به نفع دانش‌آموزان مدارس غیرانتفاعی وجود دارد. تحقیق دهقان (۱۳۷۵) بیان می‌کند پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانش‌آموز بر عملکرد تحصیلی تأثیر مثبت دارد و این تأثیر به صورت عمده از طریق متغیرهای بینابینی مثل عزت‌نفس، ارزش تحصیلی، انگیزه پیشرفت و ذائقه آموزشی والدین منتقل می‌شود. همین تحقیق اثر اقتدار پدر و تسهیلات فیزیکی آموزشی بر عملکرد تحصیلی مورد تأیید قرار نگرفته است. در پژوهش زکی (۱۳۷۷) مطرح می‌کند منظور از تربیت اجتماعی تأکید بر سه بعد میزان تمایل به مشارکت اجتماعی، الیناسیون اجتماعی و نگرشهای آموزشی بوده است. و تحلیل رگرسیون بیانگر این بود که از میان پنج متغیر تحقیق، متغیرهای جنسیت و نوع مدرسه درپیش‌بینی موفقیت تحصیلی نقش داشته است و در حضور آنها سه بعد تربیت اجتماعی ازمدل رگرسیون خارج می‌شد.

در پژوهش حاضر نیز، در راستای پرسش پژوهش و با توجه به مدل نظری و ادبیات تحقیق سعی خواهد شد که متغیرهایی همچون جنسیت، طبقه اجتماعی و نوع دبیرستان به عنوان متغیرهای کنترل در نظر گرفته شود. با توجه به گرایشهای جامعه‌شناسی و روانشناسی متغیرهای رضایت اجتماعی و عزت‌نفس به عنوان متغیرهای مستقل و موفقیت تحصیلی به عنوان متغیر وابسته لحاظ می‌شود. مدل نظری تحقیق در راستای مدل نظری فرضی کرلینجر و پدها زور و در راستای

پیشنهادهای ارائه شده در تحقیقات پیشین است که خواستار آزمون چگونگی تشریح رابطه میان عزت نفس و پیشرفت تحصیلی در حضور سایر عوامل اجتماعی بوده‌اند.

روش

نمونه آماری شامل ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر پایه دوم دبیرستانهای غیرانتفاعی و دولتی شهر شهرضا است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. روش تحقیق حاضر پیمایشی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه است. پرسشنامه تحقیق در چند قسمت می‌باشد: الف) پرسشهای مربوط به مشخصات فردی، اجتماعی و خانوادگی شامل جنس، نوع مدرسه، میزان تحصیلات و شغل والدین، معدل کل سال اول دبیرستان؛ ب) پرسشهای مربوط به سنجش عزت نفس با استفاده از سیاهه عزت نفس پوپ (Pope, 1989) که شامل ۶۰ گزینه است که به سنجش پنج بعد عزت نفس کلی، خانوادگی، اجتماعی، تحصیلی و جسمانی می‌پردازد؛ ج) پرسشهای مربوط به سنجش میزان رضایت اجتماعی محقق ساخته بود که در آن از طیف لیکرت استفاده شد و در بردارنده ۲۵ گزینه می‌باشد. که به سنجش سه بعد رضایت از روابط خانوادگی (اعضا و والدین)، رضایت از روابط آموزشی (معلمان و اولیای مدرسه)، رضایت از روابط اجتماعی (دیگران و دوستان) پرداخته است. ابزار تحقیق، با توجه به آماره آلفا کرونباخ دارای پایایی رضایت بخش است. به این صورت که در خصوص ابزارهای عزت نفس و رضایت اجتماعی به ترتیب ضریب آلفا برابر با ۰/۸۷۴ و ۰/۸۷۶ به دست آمده است. تحلیل عاملی بیانگر روایی فراوان ابزار تحقیق است. داده‌های پژوهش به منظور کدبندی و استخراج از برنامه کامپیوتری SPSS استفاده شد به این صورت که جهت تحلیل‌های یک‌متغیره، دو متغیره و چندمتغیره، از روشهای آماری توصیفی، آزمون t ، تحلیل همبستگی، تحلیل عاملی، تحلیل تمیزی، تحلیل رگرسیون چندگانه، و تحلیل مسیر استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

تحلیل توصیفی (یک متغیره)^۱

در تحقیق حاضر از جمع ۲۰۰ نفر نمونه تحقیق، یک صد نفر دختر و یک صد نفر پسر است. از لحاظ نوع مدرسه، ۴۶ نفر از آزمودنیها در دبیرستانهای غیرانتفاعی و ۱۵۴ نفر در دبیرستانهای دولتی به تحصیل مشغولند. توزیع ساختار طبقات اجتماعی دانش آموزان بیانگر این است که ۷۲ درصد آنها در طبقه پایین و ۲۲ درصد در طبقه متوسط و ۶ درصد آنها در طبقه بالای اجتماعی قرار دارند. بیشترین آزمودنیها از میزان زیاد رضایت اجتماعی برخوردارند به گونه‌ای که ۵۵ درصد آنها در سطح زیاد و ۳۶ درصد آنها در میزان خیلی زیاد قرار دارند (جدول ۱). شاخصهای آماری بیانگر آن است که دانش آموزان به طور متوسط میزان زیادی از رضایت اجتماعی و میزان متوسطی از عزت نفس برخوردارند.

۱- میزان رضایت اجتماعی دانش آموزان در چه حد است؟

با در نظر گرفتن شاخص درصد تغییرات نسبی، داده‌ها بیانگر این است که مطلوبترین بعد عزت از آن عزت نفس اجتماعی است و عزت نفس خانوادگی، جسمانی، کلی و تحصیلی در مراتب بعدی اهمیت قرار می‌گیرد. به لحاظ موفقیت تحصیلی داده‌ها بیانگر این است که دانش آموزان بطور متوسط از میزان ۱۷/۰۸۲ موفقیت تحصیلی برخوردار هستند.

جدول ۱: سطوح متغیرهای تحقیق با توجه به جنس و نوع دبیرستان دانش آموزان

جمع		متغیرهای تحقیق	
		میزان رضایت اجتماعی خیلی	
درصد	تعداد		
۰	۰	کم	
۰/۵	۱	کم	
۹	۱۸	متوسط	

³- univariable Analysis

۵۵	۱۱۰	زیاد
۳۵/۵	۷۱	خیلی زیاد
میزان عزت نفس		
۰/۵	۱	کم
۵۹/۵	۱۱۹	متوسط
۴۰	۸۰	زیاد
ساخت طبقات اجتماعی		
۷۲	۱۳۶	طبقه پایین
۲۲	۴۱	طبقه متوسط
۶	۱۲	طبقه بالا
۱۰۰	۲۰۰	جمع

توضیحات: جمع دانش آموزان در مورد متغیر ساخت طبقاتی ۱۸۹ نفر بوده است.

- آیا میان دختران و پسران از نظر رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت تحصیلی تفاوت

وجود دارد؟

الف) تمایزات اجتماعی: داده‌های تحقیق مؤید آن است که تفاوت معناداری در رضایت اجتماعی وهم چنین عزت نفس بین آزمودنی‌های دختران و پسران وجود ندارد؛ چرا که آماره‌های آزمون t دارای سطح معناداری بزرگتر از ۰/۰۵ محاسبه شده است. اما در خصوص متغیر وابسته، ملاحظه می‌شود که تفاوت معناداری در موفقیت تحصیلی دختران و پسران دیده می‌شود. موفقیت تحصیلی دختران از پسران مطلوبتر است. آماره آزمون t در این خصوص از ۵ درصد بسیار کوچکتر است. لذا فرض صفر رد می‌شود و تفاوت معنادار است (جدول ۲).

جدول ۲: نتایج آزمون t در مورد دختران و پسران دانش‌آموز

سطح معناداری آماره آزمون t (sig...)	آماره آزمون t	دختران		پسران		گروه‌های تحقیق موضوع
		انحراف معیار (s)	میانگین (x)	انحراف معیار (s)	میانگین (x)	
.۲۷۸	۱/۰۸۷	۶۷ ۱۰/	۶ ۱۰۰/۸	۴ ۱۲/۲	۹ ۹۸/	رضایت اجتماعی
.۲۲۳	۱/۲۲۱	۵۲ ۱۳/	۹ ۶۲/۶	۵ ۱۱/۲	۷ ۶۰/۹	عزت نفس
۰/۰۰۰	۶/۹۸	۵۹ ۱/۰۷	۰ ۱۸/۶۸	۳ ۲/۳۰۸	۰ ۱۶/۸۵	موفقیت تحصیلی

- آیا طبقه اجتماعی سبب تفاوت معناداری در زمینه رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت

تحصیلی می‌شود؟

ب) تمایزات آموزشی: داده‌های پژوهش گویای آن است که تفاوت معناداری در رضایت اجتماعی وهم چنین عزت نفس دانش‌آموزان دبیرستانهای دولتی و غیرانتفاعی وجود دارد؛ چرا که آماره آزمون t بسیار معنادار است ($\text{Sig}=0/000$). لذا فرض صفر رد می‌شود و تفاوت از نظر آماری، معنادار است. وضعیت رضایت اجتماعی وهم چنین عزت نفس دانش‌آموزان مدارس غیرانتفاعی از دانش‌آموزان مدارس دولتی مطلوبتر است. در خصوص متغیر وابسته، داده‌ها بیانگر این است که تفاوت معناداری در میزان موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانهای غیرانتفاعی و دولتی وجود دارد و آماره آزمون t بسیار معنادار است ($\text{sig} = 0/...$). بنابراین در مجموع، دانش‌آموزان دبیرستانهای غیرانتفاعی دارای رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت تحصیلی بیشتری نسبت به دانش‌آموزان دبیرستانهای دولتی هستند (جدول ۳).

جدول ۳: نتایج آزمون t درمورد دانش‌آموزان دبیرستانهای دولتی و غیرانتفاعی

سطح معناداری آماره آزمون t (sig...)	مقدار آماره آزمون t	مدارس غیرانتفاعی		مدارس دولتی		گروه‌های تحقیق موضوع
		انحراف معیار (s)	میانگین (x)	انحراف معیار (s)	میانگین (x)	
۰/۰۰۰	۳/۹۴۷	۲۹ ۹/	۵ ۱۰۵/	۶ ۱۱/۸	۰ ۹۸/۸	رضایت اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۳۹۵	۵۳ ۱۲/	۹ ۶۸/۱	۸ ۱۱/۴	۷ ۵۹/۷	عزت نفس
۰/۰۰۰	۶/۶۸۳	۷۶ ۱۴/	۸ ۱۸/۴	۲ ۲/۴۷	۵ ۱۶/۶	موفقیت تحصیلی

دوم) تحلیل همبستگی

- آیا میان رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت تحصیلی رابطه وجود دارد؟ (یا آیا موفقیت تحصیلی از طریق رضایت اجتماعی، عزت نفس و عوامل اجتماعی قابل پیش بینی است؟ یافته‌های پژوهش بیانگر این است که روابط معناداری میان هر کدام از متغیرهای واسطه‌ای با موفقیت تحصیلی وجود دارد. میزان رابطه رضایت اجتماعی و عزت نفس با موفقیت تحصیلی به ترتیب ۰/۳۴ و ۰/۳۳ محاسبه شده است. از سویی دیگر روابط معناداری میان هر کدام از متغیرهای کنترل با موفقیت تحصیلی مشاهده می‌شود. میزان ارتباط طبقه اجتماعی، جنس و نوع مدرسه با موفقیت تحصیلی به ترتیب ۰/۲۰، ۰/۴۴ و ۰/۴۳ به دست آمده است.

روابط معناداری میان دو متغیر مستقل (رضایت اجتماعی و عزت نفس) وجود دارد ($p=0/000$) و میزان آن ۰/۵۳ است. رضایت اجتماعی دانش‌آموزان با نوع مدرسه آنها رابطه معناداری داشته است ($r=0/27$ و $p=0/000$) اما روابط معناداری میان طبقه اجتماعی و جنس دانش‌آموزان وجود ندارد. عزت نفس دانش‌آموزان با متغیر کنترل تحقیق، روابط معناداری ندارد (طبقه و جنس) در حالی که با

نوع مدرسه دانش‌آموزان رابطه معناداری دارد ($r = 0/307$ و $p = 0/000$). درخصوص روابط متغیرهای تعدیل‌کننده تحقیق، گویای این است که جنس با طبقه اجتماعی ($p = 0/371$) و نوع مدرسه با جنسیت ($p = 0/404$) روابط معناداری ندارند. اما نوع مدرسه با وضعیت طبقاتی دانش‌آموزان ارتباط معناداری دارد ($r = 0/236$ و $p = 0/000$) (جدول ۴).

جدول ۴: ماتریس همبستگی میان متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق با توجه به آماره آزمون و

میزان اعتبار آزمون

متغیرهای تحقیق	موفقیت تحصیلی	رضایت اجتماعی	عزت نفس	طبقه اجتماعی	جنس	نوع مدرسه
موفقیت تحصیلی	۱					
رضایت اجتماعی	۰/۳۴۶ ($p = /...$)	۱				
عزت نفس	۰/۳۲۸ ($p = 0/000$)	۰/۵۳۹ $p = 0/000$	۱			
طبقه اجتماعی	۰/۲۰۲ ($p = 0/006$)	۰/۲۱ $p = 0/006$	۰/۱۰۷ ($p = 0/144$)	۱		
جنس	۰/۴۴ ($p = 0/...$)	۰/۰۷۷ /۲۷۸	۰/۰۸۶ ($p = /223$)	۰/۰۶۵ ($p = 0/371$)	۱	
نوع مدرسه	۰/۴۳۲ ($p = 0/000$)	۰/۲۷ ($p = /...$)	۰/۳۰۷ ($p = /...$)	۰/۲۳۶ ($p = /...$)	۰/۰۴۸ ۰/۵۰۴ ($p =$	۱

مثلاً باید نحوه پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی به کمک متغیرهای پیش‌بینی‌کننده چگونه است؟ سطح پیچیده تحلیل داده‌های تحقیقات اجتماعی مربوط به تحلیل چندمتغیره است که به

شکلهای چهارگانه آن پرداخته می‌شود (Klienbaum et al 1987, Duncan, 1997) الف) تحلیل عاملی ب) تحلیل تمیزی ج) تحلیل رگرسیون چندگانه د) تحلیل مسیر (یامدل علی).

تحلیل عاملی^۱

نتایج تحلیل عاملی در خصوص ابعاد پنجگانه عزت نفس و ابعاد سه‌گانه رضایت اجتماعی، بیانگر آن است که روابط معناداری میان متغیرهای هشت‌گانه دیده می‌شود. هشت متغیر مذکور، قابل تقلیل در دو عامل هستند. مقدار ویژه عامل اول و دوم به ترتیب ۳/۷۹ و ۱/۲۱۹ بدست آمده و هم‌چنین عوامل اول و دوم به ترتیب ۴۷/۴ درصد و ۱۵/۲ درصد تغییرات متغیرهای مذکور را تبیین می‌کنند. با توجه به چرخش واریماکس، پنج بعد عزت نفس در عامل اول و سه بعد رضایت اجتماعی در عامل دوم قرار می‌گیرد که ضریب همبستگی هر کدام از هشت متغیر با دو عامل مذکور تعیین شده است (بار عاملی). عامل اول را عزت نفس و عامل دوم را رضایت اجتماعی می‌توان نامید (جدول ۵).

جدول ۵: ضریب همبستگی هر عامل با هر متغیر پس از چرخش واریماکس

متغیرهای تحقیق	عامل اول	عامل دوم
عزت نفس کلی	۰/۸۶۱۶۱	
عزت نفس جسمانی	۰/۸۵۰۳۴	
عزت نفس خانوادگی	۰/۷۰۱۶۷	
عزت نفس تحصیلی	۰/۶۷۶۶۸	
عزت نفس اجتماعی	۰/۵۵۵۹۳	
رضایت از روابط آموزشی		۰/۸۳۵۸۶
رضایت از روابط اجتماعی		۰/۷۷۹۷۰
رضایت از روابط خانوادگی		۰/۶۶۰۹۹

^۱- Factor Analysis

تحلیل تمیزی^۱

در تحقیقات جامعه‌شناسی زمانی از تحلیل تمیزی استفاده می‌شود که متغیر وابسته حالت دو وضعیتی داشته باشد. سؤال عمده در تحلیل تمیزی این است که از میان عوامل متعدد، کدامین متغیر، عامل تعیین تمایز و تفاوت تفکیک دو وضعیت مورد نظر است.

در خصوص متغیر جنس، سؤال عمده آن است که از میان عوامل متعدد آموزشی و اجتماعی (شامل موفقیت تحصیلی، عزت‌نفس، رضایت اجتماعی، نوع مدرسه، طبقه اجتماعی)، کدامیک از آنها موجب تفکیک دانش‌آموزان دختر و پسر از یکدیگر می‌شود. با توجه به تحلیل رگرسیون چندگانه به روش مرحله به مرحله، داده‌های پژوهش بیانگر این است که در مرحله اول، میزان موفقیت تحصیلی و در مرحله دوم نوع مدرسه (غیرانتفاعی یا دولتی)، عامل تفکیک دختران از پسران است و بقیه متغیرها (شامل عزت‌نفس، رضایت اجتماعی و طبقه اجتماعی) از مدل رگرسیون خارج می‌شود و در تمایز جنسی دانش‌آموزان نقشی ندارد.

در خصوص متغیر نوع مدرسه، سؤال اساسی آن است که از میان عوامل متعدد آموزشی و اجتماعی (شامل موفقیت تحصیلی، عزت‌نفس، رضایت اجتماعی، جنس و طبقه اجتماعی) کدامیک از آنها موجب تمایز دانش‌آموزان دبیرستانهای غیرانتفاعی و دولتی از یکدیگر می‌شود. با توجه به تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام، داده‌های تحقیق گویای این است که در مرحله اول، میزان موفقیت تحصیلی در مرحله دوم، جنس دانش‌آموزان، در مرحله سوم، میزان عزت‌نفس دانش‌آموزان و در مرحله چهارم، ساخت طبقات اجتماعی عامل تمایز و تفکیک دانش‌آموزان غیرانتفاعی از دولتی است و متغیر رضایت اجتماعی از مدل رگرسیون خارج می‌شود و میزان رضایت اجتماعی در حضور سایر متغیرها، در تمایز دانش‌آموزان دولتی از غیرانتفاعی نقشی ندارد.

^۱- Discriminant Analysis

تحلیل رگرسیون چندگانه^۱

نتایج داده‌های پژوهش بیانگر این است که در مرحله اول، جنس دانش‌آموزان در مدل رگرسیون وارد می‌شود و به تنهایی ۱۹/۷ درصد تغییرات موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان توسط جنس قابل تبیین است. متغیرهای عزت‌نفس، رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی و نوع مدرسه در مرحله اول از مدل خارج می‌شود و از میان آنها، متغیر نوع مدرسه دارای بیشترین بتا و همبستگی جزئی است لذا در مرحله دوم، متغیر نوع مدرسه در مدل رگرسیون وارد معامله می‌شود و میزان همبستگی به ۶۲ درصد افزایش می‌یابد و در مقایسه با مرحله اول بر میزان ضریب همبستگی ۱۸ درصد افزوده شده است. میزان ضریب تعیین نیز به ۳۹/۵ درصد افزوده شده است که در مقایسه با مرحله اول، ۱۹/۸ درصد بر ضریب تعیین افزوده می‌شود. لذا جنس و نوع مدرسه ۳۹/۵ درصد تغییرات موفقیت تحصیلی را تبیین می‌کند. در مرحله سوم، میزان رضایت اجتماعی در مدل رگرسیون وارد می‌شود و ۲/۷ درصد بر میزان ضریب تعیین می‌افزاید. لذا متغیرهای جنس، نوع مدرسه و میزان رضایت اجتماعی در مجموع با میزان موفقیت تحصیلی ۶۵/۶ درصد همبستگی دارد و ۴۳ درصد تغییرات موفقیت تحصیلی ناشی از متغیرهای جنس، نوع مدرسه و میزان رضایت اجتماعی است. تحلیل رگرسیون چهارم نشان می‌دهد که متغیرهای عزت‌نفس و طبقه از مدل رگرسیون خارج شده اند و در حضور سه متغیر وارد شده، متغیرهای عزت‌نفس و طبقه اجتماعی در پیش‌بینی موفقیت تحصیلی نقشی ندارد. (جدولهای ۶ و ۷).

---

^۱- Multiple Regression Analysis

جدول ۶: عناصر اساسی تحلیل رگرسیون چندگانه به روش مرحله به مرحله برای پیش‌بینی میزان موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان در مرحله سوم

مرحله	متغیر وارد شده به معادله رگرسیون	r	R ^۲	مقدار افزوده شده به R ^۲ شده به نسبت به مرحله قبل	سطح معناداری R معناداری Sig F	سطح معناداری Sig T
اول	جنس	۰/۴۴۴	۰/۱۹۷		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
دوم	جنس و نوع مدرسه	۰/۶۲۹	۰/۳۹۶	۰/۱۸۵	۰/۱۹۹	۰/۰۰۰ ۰/۰۰۰
سوم	جنس و نوع مدرسه و رضایت اجتماعی	۰/۶۵۶	۰/۴۳۰	۰/۰۲۷	۰/۰۳۴	۰/۰۰۰ ۰/۰۰۰ ۰/۰۰۱

جدول ۷: ضرایب متغیرهای معادله پیش‌بینی میزان موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان

نام متغیر	B	Beta	t	Sig T
جنس	۲/۰۱۱	۰/۴۴۹	۸/۰۰	۰/۰۰۰
نوع مدرسه	۲/۱۳۷	۰/۳۹۲	۶/۷۵	۰/۰۰۰
رضایت اجتماعی	۰/۰۳۷	۰/۱۹۴	۳/۳۴۱	۰/۰۰۱

$$y = ۷/۶۷۳ + ۲/۰۱۱x_1 + ۲/۱۳۷x_2 + ۰/۰۳۷ x_3$$

y = میزان موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان

x_۱ = جنس

x_۲ = نوع مدرسه

x_۳ = میزان رضایت اجتماعی

تحلیل مسیر^۱

رایت تحلیل مسیر را روشی برای مطالعه تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته می‌داند (۱۳۶۶: ۴۰۶). تحلیل مسیر شکلی از تحلیل رگرسیون کاربردی است که در آن برای روشن شدن مسأله یا آزمون فرضیه‌های پیچیده از نمودارهای مسیر استفاده می‌شود و با استفاده از آن می‌توان اثرهای مستقیم و یا غیرمستقیم متغیرهای مستقل را بر متغیرهای وابسته محاسبه کرد. این اثرها به ضرایب مسیر، که در عمل همان ضرایب رگرسیون استاندارد (بتا) است، انعکاس پیدا می‌کند (کرلینجر، ۱۳۷۶: ۳۸۹ - ۳۸۸). با توجه به مدل نظری، نمودار تحلیل مسیر (یا مدل علی) رسم شده است. داده‌های تحقیق با توجه به محاسبات آماری درخصوص ضرایب مسیر، تأثیرات متغیرهای تعدیل کننده (طبقه اجتماعی، جنسیت، نوع مدرسه) و متغیرهای مستقل (رضایت اجتماعی و عزت نفس) بر یکدیگر و همچنین تأثیرات آنها بر متغیر وابسته (موفقیت تحصیلی) مشخص شده است. علاوه بر آن میزان تأثیر متغیرها و عوامل ناشناخته (عواملی غیر از متغیرهای مدل) بر متغیرهایی وابسته و واسطه‌ای تعیین شده است.

با توجه به ضرایب مسیر نشان داده در نمودار شماره ۱، مشخص می‌شود که بیشترین تأثیرات مستقیم متغیرهای تحقیق بر میزان موفقیت تحصیلی به ترتیب از آن جنسیت، نوع مدرسه و رضایت اجتماعی است و تأثیرات مستقیم عزت نفس از متغیرهای کمتر و ضعیف‌ترین اثر مستقیم از آن متغیر طبقه اجتماعی است. پنج متغیر تحقیق بطور همزمان ۴۴/۲ درصد تغییرات موفقیت تحصیلی را تبیین می‌کند و عوامل ناشناخته مؤثر بر موفقیت تحصیلی ۷۴/۶ درصد محاسبه شده است. با توجه به مدل نظری و تحلیل مسیر، مشخص می‌شود که بیشترین اثر مستقیم متغیرهای چهارگانه بر میزان عزت نفس از آن میزان رضایت اجتماعی است و متغیرهای جنسیت، طبقه اجتماعی و نوع مدرسه بر عزت نفس تأثیرات مستقیم ضعیفی دارد. داده‌های تحقیق بیانگر این است که از میان سه متغیر تحقیق، بیشترین تأثیرات مستقیم متغیرها بر میزان رضایت اجتماعی از آن متغیر نوع مدرسه است و دو متغیر جنسیت و طبقه اجتماعی بر رضایت اجتماعی تأثیرات مستقیم ضعیفی دارد. داده‌ها مؤید این نکته نیز هست

^۱- Path Analysis

که عوامل ناشناخته خارج از مدل بر میزان عزت نفس و میزان رضایت اجتماعی به ترتیب ۸۱/۳ درصد و ۹۵/۹ درصد است.

بحث و نتیجه گیری

عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی، یکی از دل مشغولی های پژوهشی عمده از سوی صاحب نظران علوم رفتاری، تربیتی و اجتماعی است.

تحقیق حاضر با هدف آزمون مدلی نظری برای پیش بینی و تبیین موفقیت تحصیلی از نظر جامعه شناسی انجام گرفت. عناصر مدل نظری، برای پیش بینی میزان موفقیت تحصیلی شامل عوامل اجتماعی (همچون طبقه اجتماعی جنسیت، رضایت اجتماعی) و عامل آموزشی (همچون نوع مدرسه) و عامل شخصیتی (عاطفی) همچون عزت نفس است.

نتایج نهائی پژوهش نشان داد که پایائی مقیاس عزت نفس پُپ نیز همانند تحقیق غفاری و رمضانی (۱۳۷۳) دارای سطح بسیار قابل قبولی بوده است (۰/۸۷۴). علاوه بر آن ابزار محقق ساخته رضایت اجتماعی، نیز دارای پایایی معنادار و بسیار رضایت بخشی برخوردار است (۰/۸۷۶) که با توجه به تحلیل عاملی میزان روایی آنها نیز مورد تأیید قرار گرفت.

یافته های توصیفی بیانگر آن بود که دانش آموزان بطور کلی از میزان متوسط عزت نفس و میزان زیاد رضایت اجتماعی برخوردار بوده اند.

داده های پژوهش نشان داده که تمامی متغیرهای پنجگانه جنس، نوع مدرسه، طبقه اجتماعی، رضایت اجتماعی و عزت نفس، هر کدام به طور مجزا و جداگانه روابط معناداری با موفقیت دانش آموزان داشته اند. در راستای تحقیقات پیشین بین عزت نفس و موفقیت تحصیلی دانش آموزان ارتباط معنی داری مشاهده شد (بیابانگرد، ۱۳۷۱، مهدویان، ۱۳۷۳، شکرکن ونیسی، ۱۳۷۳، آبتین، ۱۳۷۴ و زکی، ۱۳۷۷). یافته های پژوهش هم چون مطالعات قبل معرف آن بود که موفقیت تحصیلی به نفع مدارس غیرانتفاعی بوده (نوغانی دخت، ۱۳۷۵) و هم چنین ارتباط معنادار میان وضعیت طبقاتی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان نشان داده شد (مدیری، ۱۳۷۳، افتخاری

صعادی، ۱۳۷۳، نوغانی، ۱۳۷۵ و دهقان، ۱۳۷۵). نهایت آنکه همانند یافته های پژوهش زکی (۱۳۷۷) مشخص شد که بیشترین تغییرات موفقیت تحصیلی دانش آموزان ناشی از متغیرهای اجتماعی جنس و نوع مدرسه می باشد.

در راستای پرسش اصلی پژوهش، مشخص گردید که اگرچه تمامی متغیرهای پنجگانه ارتباط معناداری با موفقیت تحصیلی داشته اند ولیکن در بررسی تاثیر همزمان آنها بر موفقیت تحصیلی، سه متغیر جنس، نوع مدرسه و رضایت اجتماعی بیشترین تغییرات موفقیت تحصیلی را تبیین می - کنند و سه متغیر فوق در مدل رگرسیون برای پیش بینی موفقیت تحصیلی وارد شده اند. اگرچه بین عزت نفس و موفقیت تحصیلی ارتباط معنادار مشاهده شد ولیکن در حضور متغیرهای اجتماعی (جنس، نوع مدرسه و رضایت اجتماعی) رابطه بین عزت نفس و موفقیت تحصیلی بسیار تحت تاثیر عوامل اجتماعی سه گانه مورد نظر (جنس، نوع مدرسه و رضایت اجتماعی) می باشد.

در راستای یافته های تحقیق می توان پیشنهادات کاربردی را مورد بررسی قرار داد:

از آنجاکه تفاوت معناداری در میزان رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت تحصیلی، به نفع دانش آموزان دختر وجود داشته، مناسب آن است که مسئولان و برنامه ریزان آموزشی عنایت خاصی به شیوه های افزایش موضوعات سه گانه فوق در خصوص دانش آموزان پسر داشته باشند. چراکه تاثیر برنامه های تربیتی در صحنه های مختلف زندگی پسران مشاهده خواهد شد. علاوه بر آن، از آنجاکه تفاوت معناداری در میزان رضایت اجتماعی، عزت نفس و موفقیت تحصیلی، به نفع دانش آموزان مدارس غیرانتفاعی وجود داشته، مناسب است که مسئولان و برنامه ریزان آموزشی توجه خاص به روشهای تقویت موضوعات سه گانه فوق در خصوص مدارس دولتی در نظر داشته باشند.

در راستای مدل نظری کرلینجر و پدهازور (۱۳۶۶) تحقیق حاضر پیشنهاد می دهد تا در مطالعات آینده، به آزمون تاثیر متغیرهایی هم چون هوش، تصور از خود، سطح آرزوها، زمینه های خانوادگی، نیاز به پیشرفت و... در عزت نفس و موفقیت تحصیلی پرداخته شود و در این خصوص تحقیقاتی انجام گیرد

منابع

۱. آبتین، سعید (۱۳۷۴). «بررسی مقایسه‌ای عزت نفس دانش‌آموزان و رابطه آن با کاربرد شیوه‌های تشویق و تنبیه در مدارس راهنمایی پسرانه دولتی و غیرانتفاعی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد (رشته مدیریت آموزشی) دانشگاه علامه طباطبائی، تهران: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۲. ارسطوی ایرانی، هایده (۱۳۷۲). «بررسی رابطه خود‌پنداری با جنسیت و پیشرفت تحصیلی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد (رشته علوم تربیتی) دانشگاه تربیت مدرس، تهران: دانشکده علوم انسانی.
۳. افتخار صعادی، زهرا (۱۳۷۳). «بررسی رابطه بین سبک اسناد، عزت نفس و وضعیت اجتماعی - اقتصادی با عملکرد دانش‌آموزان دختران سال سوم تجربی دبیرستانهای اهواز» پایان‌نامه کارشناسی ارشد (رشته روان‌شناسی)، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
۴. بیانگرد، اسماعیل (۱۳۷۱). پژوهشی در مورد بررسی رابطه بین مفاهیم منبع کنترل، عزت نفس و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان سال سوم دبیرستانهای شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۶۹-۷۰، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال هشتم، شماره دوم، تابستان ۱۳۷۱، ص ۹۸-۱۱۳.
۵. بیانگرد، اسماعیل (۱۳۷۸). «روشهای افزایش عزت نفس در کودکان و نوجوانان» چاپ پنجم، تهران: انتشارات رشد.
۶. دواس، دی‌ای (۱۳۷۶). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائی، تهران: نشرنی.
۷. دهقان، حسین (۱۳۷۵). «بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان سال چهارم نظری تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد (رشته

- پژوهش اجتماعی) دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، به راهنمایی محمد سید میرزایی، تهران.
۸. زکی، محمد علی (۱۳۷۷). بررسی جامعه‌شناختی نقش تربیت اجتماعی در موفقیت تحصیلی، خلاصه مقالات ارائه شده هفتمین مجمع علمی جایگاه تربیت، تهران: وزارت آموزش و پرورش معاونت پرورشی.
۹. سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۶). روشهای تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگاه.
۱۰. شکرکن، حسین و نیسی، عبدالکاظم (۱۳۷۳). بررسی تأثیر عزت نفس بر عملکرد نمونه‌هایی از دانش‌آموزان دختر و پسر سال اول تا سوم دبیرستان شهر اهواز، مجله علوم تربیتی و روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، سال اول، شماره اول، دوم و سوم، ص ۲۷-۱۱.
۱۱. عرفانی، نصرالله (۱۳۷۳). «رابطه تجارب موفق و ناموفق تحصیلی و عزت نفس دانش‌آموزان برحسب هوش، جنسیت»، پایان نامه کارشناسی ارشد (رشته علوم تربیتی)، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
۱۲. غفاری، ابوالفضل و رضانی، خسرو (۱۳۷۳). «هنجاریابی آزمون پنج مقیاسی عزت نفس کودکان و نوجوانان الیس پوپ برای دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران»، پایان نامه کارشناسی ارشد (رشته روان‌شناسی تربیتی)، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
۱۳. کرلینجر، پدهازور (۱۳۶۶). رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری، ترجمه حسن سرایی، جلد اول و دوم، تهران: نشر دانشگاهی.
۱۴. کرلینجر، فرد، ان (۱۳۷۶). مبانی پژوهش در علوم رفتاری، ترجمه حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی‌زند، جلد دوم، تهران: انتشارات آوای نور.
۱۵. کیوی، ریمون و لوک وان کامپنهود (۱۳۷۱). روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نشر فرهنگ معاصر.

۱۶. مدیری، مهرداد(۱۳۷۳). «بررسی رابطه بین سبک اسناد، عزت نفس و وضعیت اجتماعی - اقتصادی با عملکرد دانش‌آموزان پسر سال سوم تجربی دبیرستان اهواز» پایان نامه کارشناسی ارشد (رشته روانشناسی)، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی .
۱۷. مهدویان، علیرضا(۱۳۷۳). «ارتباط پیشرفت تحصیلی با عزت نفس و مرکز کنترل در دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان شهر مشهد» پایان نامه کارشناسی ارشد (رشته علوم تربیتی)، دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
۱۸. مولر، جسی، اه و کی اف شوسلر واج، ال، کاستنر(۱۳۷۸). استدلال آماری در جامعه‌شناسی، ترجمه هوشنگ نائی، تهران: نشرنی.
۱۹. موریش، ایور(۱۳۷۳). درآمدی بر جامعه‌شناسی تعلیم و تربیت، ترجمه غلامعلی سرمد، تهران: نشر دانشگاهی.
۲۰. نوغانی دخت بهمنی، محسن(۱۳۷۵). «قشربندی اجتماعی در مدارس دولتی و غیرانتفاعی و رابطه آن با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان» پایان نامه کارشناسی ارشد (رشته جامعه‌شناسی)، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۲۱. هومن، حیدرعلی(۱۳۶۶). بررسی مدل‌های علی پیشرفت تحصیلی، فصلنامه علمی پژوهشی علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال دهم، شماره ۱ و ۲، ص ۱۹-۳۶.
22. Burgess, Robert 1986. *Key Variables in Social Investigation* " London Rotledge.
23. Duncan cramer 1997. " *Basic Statistics for Social Research* " London, Rotledge.
24. Kleinbaum et al. 1987. "*Applied Regression Analysis and other Multivariable Methods*". Boston PWS-Kent Publishing company.

